

WITALIJ ROSOWSKI

**PRZYCZYNEK DO BIOGRAFII
OSTATNIEGO ADMINISTRATORA APOSTOLSKIEGO
DIECEZJI KAMIENIECKIEJ
KSIĘDZA JANA ŚWIDERSKIEGO (1888-1959)**

Ksiądz Jan Świdorski w latach dwudziestych i na początku lat trzydziestych XX wieku był czołową postacią Kościoła rzymskokatolickiego na Podolu sowieckim. Przyszło mu zarządzać diecezją kamieniecką, obejmującą swymi granicami dawne terytorium guberni podolskiej, w najtrudniejszym okresie jej dziejów. Poczynając od końca 1920 roku, wspomniane biskupstwo w całości znalazło się pod panowaniem władz bolszewickich i wkrótce musiało doświadczyć wszelkich „dobrodziejstw” bezbożnego reżimu komunistycznego. Przez ponad dziesięć lat ksiądz Świdorski odważnie stał na czele diecezji kamienieckiej i musiał stawiać czoło różnego rodzaju prześladowaniom i szykanom. Mimo to, do dziś nie opracowano osobnej szczegółowej biografii tego kresowego kapłana. Najwięcej informacji o księdzu Świdorskim można znaleźć w monografii poświęconej dziejom diecezji kamienieckiej w okresie międzywojennym¹. Pozostałe opracowania zawierają jedynie bardziej lub mniej dokładne opisy biograficzne tego duchownego². Dodatkową motywacją

Dr WITALIJ ROSOWSKI – adiunkt Ośrodka Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL; e-mail: witalis@kul.pl

¹ W. R o s o w s k i, *Dzieje rzymskokatolickiej diecezji kamienieckiej w latach 1918-1941*, Lublin 2008, passim (biografia księdza J. Świdorskiego patrz s. 87-97).

² Por. A. S t a s z a k, *Ś.p. ks. prałat Jan Świdorski*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” 42(1959), s. 342; R. D z w o n k o w s k i, *Losy duchowieństwa katolickiego w ZSSR 1917-1939. Martyrologium*, Lublin 1998, s. 477-479; O. K. С о к о л о в с ь к и й, *Церква Христова 1920-1940. Переслідування християн в СРСР*, Київ 1999, s. 184-185; [Н. Рубльова], *Біографії римо-католицьких священиків, репресованих радянською владою*, „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), s. 421-423; В. К о л е с н и к,

do napisania artykułu była kwerenda w Tajnym Archiwum Watykańskim, którą zrealizowano dzięki stypendium Fundacji z Brzezia Lanckorońskich, działającej przy Polskiej Akademii Umiejętności, gdzie udało się dotrzeć do wielu istotnych i nieznanych dotychczas dokumentów i materiałów źródłowych do biografii administratora apostolskiego diecezji kamienieckiej, księdza prałata Jana Świderskiego.

Przyszły zarządca diecezji kamienieckiej urodził się 28 grudnia³ 1888 roku we wsi Olszanka Berszadzka, w powiecie olhopolskim na Podolu, w szlacheckiej rodzinie Eustachego i Eweliny z Żłobnickich Świderskich. Został ochrzczony dopiero 29 października 1889 roku w filialnej kaplicy parafii czeczelnickiej w Berszadzie⁴. Jego ojciec pełnił funkcję ekonoma w różnych majątkach na terenie ówczesnej guberni podolskiej. Rodzice Jana zmarli bardzo wcześnie⁵, więc jego wychowaniem, jak sam podaje w zeznaniu śledczemu GPU, zajmował się zamieszkały w Bałcie stryj Jan Świderski⁶. Po zdobyciu średniego⁷ wykształcenia, w 1907 roku dostał się na Uniwersytet Noworosyjski w Odessie, gdzie rozpoczął studia na wydziale nauk medycznych. Po pół roku nauki zostawił uniwersytet i idąc za swoim powołaniem, 19 marca 1908 roku wstąpił do Seminarium Duchownego w Żytomie-

Відомі поляки в історії Вінничини. Біографічний словник, Вінниця 2007, s. 672-673; В. Р о с о в с ь к и й, *Римо-католицька громада в Жмеринці на Поділлі. Історія заснування костьолу і парафії св. Олексія*, Люблін 2010, s. 85, 89-94, 136. Ponadto w 2011 roku na łamach „Studiów Włocławskich” ukazał się artykuł poświęcony sowieckiemu okresowi życia księdza Świderskiego. K. R., *Zanim przybył do diecezji włocławskiej. Prześladowania ks. Jana Świderskiego w Rosji sowieckiej*, „Studia Włocławskie” 13(2011), s. 294-298. Autor tej publikacji nie sięgnął jednak do wspomnianej monografii diecezji kamienieckiej i swój artykuł oparł głównie na niektórych dokumentach zaczerpniętych ze źródłowego wydania: *Влада і Костьол в Радянській Україні, 1919-1937 рр.: Римо-католицька Церква під репресивним тиском тоталітаризму*, „З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), спеціальний випуск, Київ 2003.

³ Daty dzienne do 1918 roku podawane są według kalendarza juliańskiego.

⁴ Державний архів Хмельницької області [dalej cyt.: ДАХО], ф. 685, оп. 2, спр. 870, к. 62-63.

⁵ Matkę stracił już w pierwszym roku życia (zmarła 18 listopada 1889 roku). Tamże, к. 74.

⁶ „З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 93 (*Протокол допиту Апостольського адміністратора Кам'янецької дієцезії прелата Я. Свідерського 23 січня 1930 р.*), s. 218.

⁷ W aktach śledczych zanotowano, że uczył się w gimnazjum w Odessie. Natomiast w ankiecie osobowej o przebiegu kariery duchownej zapisano, że ukończył męskie gimnazjum w Ananiewie w guberni chersońskiej. Державний архів Житомирської області [dalej cyt.: ДАЖО], ф. 178, оп. 13, спр. 1784, к. 19.

rze. W tym czasie był to jedyny katolicki zakład teologiczny na całe terytorium Podola, Wołynia i Kijowszczyzny, które obejmowały trzy diecezje: kamieniecką, łucką i żytomierską. Jan Świderski miał talent do nauki, więc już we wrześniu 1910 roku został skierowany przez władze duchowne na dalsze studia teologiczne do Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej w Petersburgu. Ze względu na problemy zdrowotne nie ukończył nauki i po dwóch latach powrócił do własnej diecezji, gdzie 22 grudnia 1912 roku otrzymał święcenia kapłańskie z rąk biskupa Longina Żarnowieckiego⁸. Późniejszy sufragan diecezji łucko-żytomierskiej biskup Michał Godlewski, który w tym czasie był profesorem w Akademii Duchownej, charakteryzował tego kleryka jako osobę o dobrych obyczajach, bardzo utalentowaną, zdolną i pobożną, choć nieco leniwą. Właśnie w tym ostatnim widział on główną przyczynę przerwania studiów przez przyszłego administratora diecezji kamienieckiej⁹.

Pierwsze dziewięć miesięcy swojej posługi kapłańskiej ksiądz J. Świderski spędził przy parafii katedralnej w Łucku na Wołyniu, a następnie od lipca 1913 roku do połowy 1916 roku pracował przy filialnym kościele w Żmerynce na Podolu¹⁰. Później został przeniesiony do największej podolskiej katolickiej parafii w Płoskirowie, gdzie pełnił obowiązki prefekta w miejscowych zakładach oświatowych, a od 1919 roku również zastępował proboszcza¹¹. W 1918 roku całą diecezję obiegnęła radosna wiadomość o reaktywowaniu diecezji kamienieckiej, która po ponad pięćdziesięciu latach znów otrzymała własnego ordynariusza w osobie księdza Piotra Mańkowskiego. W maju 1920 roku biskup kamieniecki mianował księdza Świderskiego proboszczem *ad interim* w Zieńkowcach¹². Natomiast od nowego roku szkolnego miał on

⁸ ДАЖО, ф. 178, оп. 13, спр. 1784, к. 19-20; „З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 93, s. 218.

⁹ Archivio Segreto Vaticano [dalej cyt.: ASV], Archivio della Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari [dalej cyt.: AES], Pontificia Commissione Pro Russia (dalej cyt.: Pont. Comm. Pro Russia), Pos. Scatole 21, fasc. 140, k. 45 (N. 828/25 *Sub secreto S. Officii*, 11 febbraio 1926, RUSSIA, 6. *Giovanni Swiderski proposto Vescovo*).

¹⁰ ДАЖО, ф. 178, оп. 13, спр. 1784, к. 20; Державний архів Вінницької області [dalej cyt.: ДАВО], ф. Д-904, оп. 11, спр. 68, к. 254, 263, 277 (*Метрическая книга Жмеринской римско-католической приходской церкви на 1916 год*); Р о с о в с ь - к и й, *Римо-католицька громада в Жмеринці*, s. 89, 94.

¹¹ „З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 93, s. 219; ДАЖО, ф. 178, оп. 13, спр. 1784, к. 20. Uczył tu w szkole handlowej i realnej oraz w założonym we wrześniu 1917 roku polskim gimnazjum im. H. Sienkiewicza.

¹² „Wiadomości Diecezjalne Kamienieckie” [dalej cyt.: WDK] 1(1920), nr 4-5, s. 2.

rozpocząć pracę katechety w gimnazjum kamienieckim¹³. Ze względu na zmianę sytuacji politycznej w kraju i ostatecznego zajęcia tych terenów przez bolszewików, ksiądz Jan nie zdążył objąć tego stanowiska i wraz z większością księży opuścił Podole. Udał się początkowo do Lwowa, a później do Krakowa, gdzie czasowo pełnił obowiązki kanclerza kurii biskupiej, a następnie przygotowywał się do wyjazdu do pracy duszpasterskiej wśród Polaków we Francji¹⁴. W celu otrzymania odpowiednich dokumentów i wizy udał się nawet do Warszawy. Wkrótce jednak, gdy Kamieniec Podolski znów chwilowo znalazł się w rękach wojsk petlurowskich, zmienił plany i już jesienią 1920 roku na stałe wrócił na Podole do parafii Zieńkowce¹⁵. Poza pracą duszpasterską uczył tu również dzieci religii w polskiej szkole początkowej¹⁶. Po kilku miesiącach na zaproszenie wiernych przeniósł się jednak do znacznie większej parafii w Wońkowcach w dekanacie uszyckim¹⁷.

Biskup Mańkowski, ponownie opuszczając diecezję, mianował księdza Jana Świderskiego wraz z dwoma innymi kapłanami wikariuszem generalnym *cum privilegiis specialibus*, a od połowy 1921 roku pozostawił go samego na tym stanowisku¹⁸. Część duchowieństwa diecezjalnego myślała, że był on „mężem zaufania” byłego proboszcza płoskirowskiego, księdza Kazimierza Nosalewskiego i dzięki niemu został przybliżony do zarządu diecezją¹⁹. Ordynariusz kamieniecki jednak uważał, że spośród pozostających na Podolu księży nie było lepszego kandydata, któremu mógłby przekazać uprawnienia wikariusza generalnego²⁰. Nie bez znaczenia przy tej nominacji były też osobiste cechy charakteru księdza Świderskiego. Wśród kapłanów był widziany jako „człowiek mądry, wychowany, energiczny, który umie przyciągnąć do siebie ludzi”²¹. Również polscy dyplomaci w Charkowie charakteryzowali go, jako

¹³ „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 93, s. 219.

¹⁴ Tamże, s. 219-220; P. M a ń k o w s k i, *Pamiętniki*, Warszawa 2002, s. 311.

¹⁵ „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 93, s. 220; Biblioteka KUL, sygn. Rkp. 1950, M. S o k o ł o w s k i, *Krótki życiorys*, k. 22; sygn. 2343; t e n z e, *Jeszcze jedna karta z życia kresowego kapłana*, Wrocław 1982-1986, k. 75.

¹⁶ ДАХО, ф. Р-6, оп. 1, спр. 70, к. 87.

¹⁷ „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 93, s. 221; WDK 1(1920), nr 7-2(1921), nr 12, s. 4.

¹⁸ M a ń k o w s k i, *Pamiętniki*, s. 313, 350-351; „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 93, s. 221; WDK 1(1920), nr 7-2(1921), nr 12, s. 3.

¹⁹ S o k o ł o w s k i, *Jeszcze jedna karta*, s. 75.

²⁰ ASV, AES, Pont. Comm. Pro Russia, Pos. Scatole 21, fasc. 140, k. 46.

²¹ Cyt. za: *Біографії*, s. 422.

„energicznego i ruchliwego człowieka”²². Natomiast w sprawozdaniach władz partyjnych na Podolu niejednokrotnie podkreślano, iż „cieszy się [on] wśród duchowieństwa i wiernych ogromnym autorytetem”²³. Ksiądz Świdorski nie był jednak pewien, czy podoła temu zadaniu i pod koniec 1921 roku prosił nawet ordynariusza o zwolnienie go z obowiązków wikariusza generalnego²⁴. Biskup Mańkowski nie przyjął jednak jego rezygnacji. Chcąc wyróżnić ofiarną pracę i zasługi tego kapłana, biskup Piotr wystarał się u Ojca świętego o tytuł honorowego tajnego szambelana Jego Świątobliwości. Papież Pius XI zatwierdził nominację 14 marca 1922 roku²⁵.

W latach 1921-1922 ksiądz Jan Świdorski trzykrotnie nielegalnie udawał się do Polski, gdzie zdawał sprawozdanie biskupowi o stanie Kościoła katolickiego na Podolu oraz radził się go w wielu sprawach związanych z zarządzaniem diecezją²⁶. W sierpniu 1922 roku, podczas powrotu z ostatniej wizyty u ordynariusza, wikariusz generalny został zatrzymany przez straż graniczną i pod zarzutem szpiegostwa na rzecz Polski kilka miesięcy przesiedział w więzieniach GPU w Kamieńcu Podolskim i Winnicy²⁷. Dzięki interwencji dyplomatycznej ze strony Polski²⁸, został on w końcu zwolniony i w październiku powrócił do swojej parafii w Wońkowcach. Największym zmartwieniem księdza Świdorskiego była wówczas sprawa wymuszonego przez władze państwowe obowiązku tworzenia przy kościołach gmin wyznaniowych, co było niezgodne z prawem kanonicznym. Gdy nie udało mu się uzyskać żadnych konkretnych odpowiedzi w tej kwestii od swojego

²² Por. Archiwum Akt Nowych, Ambasada RP w Londynie, sygn. 887, k. 24.

²³ ДАВО, ф. П-1, оп. 1, спр. 1701, k. 121.

²⁴ „З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 93, s. 221.

²⁵ *Acta Apostolicae Sedis*, Romae 1922, vol. XIV, s. 569; *Annuario Pontificio*, Roma 1924, s. 630. Biskup Mańkowski już 8 lutego 1922 roku za pośrednictwem nuncjatury przekazał swoją prośbę do Stolicy Apostolskiej. ASV, Archivio della Nunziatura Apostolica in Varsavia [dalej cyt.: ANV] 225, k. 1140 (*Bp P. Mańkowski do nuncjusza L. Lauri, Buczacz 8 II 1922 r.*).

²⁶ ASV, AES, Pont. Comm. Pro Russia, Pos. Scatole 21, fasc. 140, k. 46; M a n k o w s k i, *Pamiętniki*, s. 351; ДАВО, ф. P-6023, оп. 4, спр. 16379, k. 50-51.

²⁷ „З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 93, s. 222-224.

²⁸ W dniu 21 X 1922 roku do Najwyższego Trybunału Rewolucyjnego USRR nadesłano telegram z Ogólnozwiązkowego Centralnego Komitetu Wykonawczego z prośbą o wstrzymanie wykonania wyroku wydanego na księdza Świdorskiego. Informowano również, że polska delegacja ds. repatriacji włączyła go nawet do spisu osób przeznaczonych do wymiany personalnej. „З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 18 (*Телеграма секретаря ВЦВК А. Єнукідзе до Верховного ревтрибуналу УСРР про призупинення виконання вироку щодо ксьондза Я. Свідерського, 21 жовтня 1922 р.*), s. 70-71.

ordynariusza, na początku jesieni 1923 roku udał się do przewodniczącego Papieskiej Misji Charytatywnej w Rosji, ojca Edmunda Walsha²⁹. Ostatni również niewiele mu pomógł. W tej sytuacji ksiądz J. Świdorski w obawie przed zamknięciem kościołów zalecił duchowieństwu wykonać rozporządzenie władzy o obowiązkowej rejestracji wspólnot religijnych³⁰. Warto dodać, że już w kwietniu 1923 roku ksiądz Świdorski został wyrzucony z własnej plebanii, którą rozporządzeniem rejonowego komitetu wykonawczego znacjonalizowano i przekazano na potrzeby miejscowych władz³¹.

Od czasu wyjścia z więzienia wikariusz generalny diecezji kamienieckiej stał się bardzo ostrożny, a jego kontakt z biskupem ograniczył się do minimum. Nie było w tym nic dziwnego, bowiem sytuacja duchowieństwa pozostającego pod rządami bolszewickimi z roku na rok była coraz trudniejsza. Ksiądz Jan Świdorski w połowie 1924 roku informował biskupa Mańkowskiego, że pozostawał pod ciągłą obserwacją tajnej policji i z dnia na dzień oczekiwał na ponowne aresztowanie³². Praca w takich warunkach stawała się praktycznie niemożliwa. Dlatego na początku wiosny 1925 roku ksiądz Jan zwrócił się o pomoc do polskiej placówki dyplomatycznej. W najbliższym czasie wraz z innymi księżmi planował on wystąpić z listem otwartym w prasie oraz prosił konsulata o wystosowanie odpowiedniego protestu do władz państwowych przeciwko politycznym oskarżeniom duchowieństwa³³.

W połowie lat dwudziestych służby bezpieczeństwa podjęły również próbę pozyskania niektórych kapłanów do współpracy oraz utworzenia lojalnego wobec władz kierownictwa Kościoła katolickiego na Ukrainie radzieckiej³⁴.

²⁹ „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 93, s. 224; ДАВО, ф. Р-6023, оп. 4, спр. 25214, к. 13.

³⁰ ДАВО, Р-6023, оп. 4, спр. 25214, к. 11. Katolicy w Wońkowcach już 30 kwietnia 1922 roku podpisali odpowiednią umowę z miejscowymi organami władzy na wydzierżawienie kościoła. ДАВО, ф. Р-197, оп. 3, спр. 18, к. 25. Natomiast potrzebne dokumenty do rejestracji wspólnoty zostały wysłane do Gubernialnej Komisji Międzyresortowej do Spraw Stowarzyszeń i Związków dopiero 19 listopada 1923 roku. ДАХО, ф. Р-1057, оп. 1, спр. 504, к. 15. Parafię zarejestrowano 30 maja 1924 roku. ДАВО, ф. Р-196, оп. 1, спр. 390, к. 337; ф. Р-197, оп. 5, спр. 34, к. 170. Z kolei 24 października 1924 roku został zatwierdzony nowy statut tej wspólnoty. ДАХО, ф. Р-1057, оп. 1, спр. 491, к. 140.

³¹ ДАХО, ф. Р-1057, оп. 1, спр. 505, к. 5.

³² ASV, ANV 225, k. 1206 (*Bp P. Mańkowski do nuncjusza L. Lauri, 27 VI 1924 r.*).

³³ Por. AAN Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego [dalej cyt.: MWRiOP], sygn. 439, k. 551-552; R. D z w o n k o w s k i, *Kościół katolicki w ZSSR 1917-1939. Zarys historii*, Lublin 1997, s. 199.

³⁴ *Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów, cz. 1: Lata 1917-1939*, t. II, red. S. Stępień, Przemyśl 1999, dok. 28 (*Referat Państwowego Zarządu Politycznego dotyczący Kościoła*

W polu zainteresowań sowieckich organów bezpieczeństwa znalazł się również wikariusz generalny diecezji kamienieckiej, ksiądz Jan Świderski. W 1925 roku zaproponowano mu nawet, aby zarejestrował się w okręgowym wydziale administracyjnym jako „kierownik” wszystkich księży w tym regionie³⁵. Ksiądz Świderski nie przyjął tej propozycji. Ostateczne plany władz stworzenia niezależnego od Kurii Rzymskiej episkopatu katolickiego pokrzyżowały tajne działania Stolicy Apostolskiej, zmierzające do odbudowy hierarchii w ZSRR.

W 1926 roku papież Pius XI za pośrednictwem tajnego wysłannika biskupa Michela d'Herbigny'ego dokonał reorganizacji struktur Kościoła katolickiego w Związku Radzieckim, tworząc szereg administratur apostolskich i mianując biskupów i administratorów. W tej sytuacji również diecezja kamieniecka otrzymała własnego administratora apostolskiego w osobie dotychczasowego wikariusza generalnego, księdza J. Świderskiego. Był on jedynym realnym kandydatem na to stanowisko. Po zgromadzeniu wszystkich materiałów i dokumentów 11 lutego 1926 roku na tajnym posiedzeniu Kongregacji do spraw Nadzwyczajnych Kościoła i Pontyfikalnej Komisji dla Rosji zaprezentowano kandydaturę księdza Świderskiego (Nr 828/25 Russia, załącznik 6). O opinię na jego temat poproszono przede wszystkim ordynariusza kamienieckiego biskupa Piotra Mańkowskiego oraz wikariusza kapitulnego i sufragana łuckiego Michała Godlewskiego³⁶. Kandydaturę tę poparł również specjalny doradca Komisji dla Rosji, a późniejszy wysłannik papieski M. d'Herbigny³⁷. Ostateczne decyzje w tej sprawie zapadły w marcu 1926 roku. Do tego czasu papież Pius XI przyjął rezygnację biskupa Piotra Mańkowskiego z rządów diecezją kamieniecką oraz wycofał władzę

rzymskokatolickiego i ludności polskiej na Ukrainie, Charków, 1926), s. 84; „З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 49 (Доповідна записка ДПУ УСРР для ЦК КП(б)У про роботу серед римо-католицького духовенства і польського населення [1926 р.]), s. 114.

³⁵ Zob. С о к о л о в с ь к и й, *Церква*, s. 184.

³⁶ Biskup Godlewski, mimo podkreślenie wszystkich zasług kandydata, uważał, że jego osoba i zasługi nikną w obliczu takich postaci, jak ksiądz Stanisław Jachniewicz z Żytomierza i ksiądz Zygmunt Chmielnicki z Berdyczowa. Z kolei dla biskupa Mańkowskiego był on jedyną osobą, która mogła objąć kierownictwo diecezją. Do procesu informacyjnego dołączono również opinię uzyskaną przez nuncjusza apostolskiego w Warszawie od prowincjała jezuitów, ojca Stanisława Sopucha, który wprost zaznaczył: „jest to osoba godna zaufania Stolicy Apostolskiej”. ASV, AES, Pont. Comm. Pro Russia, Pos. Scatole 21, fasc. 140, k. 45-46 (N. 828/25 *Sub secreto S. Officii*, 11 febbraio 1926, RUSSIA, 6. *Giovanni Swiderski proposto Vescovo*).

³⁷ ASV, AES, Russia IV periodo, Fasc. 17, Pos. 625-626 (*Voto del P. Michele D'Herbigny, S. I. Consultore speciale della Commissione per la Russia, załącznik do N.811/25b*), s. 4-5.

administratora apostolskiego tej diecezji biskupowi łuckiemu Adolfowi Sze-
lążkowi³⁸. Obydwaj hierarchowie wkrótce listownie powiadomili o tym
wikariusza generalnego księdza Świderskiego³⁹.

O swojej nominacji na administratora apostolskiego diecezji kamienieckiej
ksiądz Jan Świderski dowiedział się od księdza prałata Teofila Skalskiego z
Kijowa⁴⁰. Ostatni przekazał mu tę wiadomość na polecenie delegata papies-
kiego biskupa d'Herbigny'ego, który odwiedził Kijów na początku maja 1926
roku. Wraz z nominacją ksiądz Świderski otrzymał władzę podobną do bisku-
pa ordynariusza, chociaż z możliwością odwołania ze stanowiska, oraz bardzo
szerokie *facultatis*. Między innymi uzyskał przywilej udzielania sakramentu
bierzmowania, a ponadto przekazanie tych uprawnień dla dwóch wybranych
przez siebie dziekanów lub proboszczów⁴¹, prawo dyspensowania przy
zawarciu związku małżeńskiego oraz władzę pierwszej i drugiej instancji w
sprawach rozwodowych⁴². Według niektórych danych ksiądz Świderski
sprawował ten urząd od 23 maja (święto Zesłania Ducha Świętego) 1926
roku⁴³, choć osobiście zaznaczał później, że funkcję tę pełnił od października⁴⁴.

³⁸ Zob. R o s o w s k i, *Dzieje*, s. 84-87.

³⁹ „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 93, s. 225.

⁴⁰ ASV, AES, Pont. Comm. Pro Russia, Pos. Scatole 7, fasc. 47 (*Relatio de statu dioecesis Camenecensis, ab anno 1926 ad annum 1932 facta a Sac. Joanne Swiderski, Cubiculario intimo Suae Sanctitatis, Varsaviae, die 10 Novembris 1932 a.*), k. 39; T. S k a l s k i, *Terror i cierpienie. Kościół katolicki na Ukrainie 1900-1932. Wspomnienia*, wyd. 2, Kraków 2008, s. 223, 239; K. N a s k r ę c k i, *Z zapisków i ze wspomnień żytomierzanina*, opr. M. Dębowska, Kraków 2011, s. 273.

⁴¹ Biskup Mańkowski już w połowie 1925 roku zwracał się do Stolicy Apostolskiej z prośbą o udzielenie księdzu Świderskiemu pozwolenia na bierzmowanie na terenie całej die-
cezji kamienieckiej. ASV, ANV 225, k. 1005 (*Bp P. Mańkowski do nuncjusza L. Lauri, Włodzi-
mierz, 25 VII 1925*). Sprawa ta pozostała bez odpowiedzi, bowiem na początku czerwca 1926
roku wikariusz generalny diecezji kamienieckiej ponownie zwrócił się z zapytaniem o możli-
wość uzyskania przez jednego z księży na Podolu uprawnień do udzielenia sakramentu bierz-
mowania. Tamże, k. 1026-1027 (*Bp A. Szelażek do nuncjusza L. Lauri, Łuck, 4 VI 1926*).
Dopiero po otrzymaniu nominacji na administratora apostolskiego diecezji kamienieckiej ksiądz
Jan mógł wyznaczyć do sprawowania tego sakramentu księży dziekanów Jana Lewińskiego
z Winnicy oraz Wiktora Strończyńskiego z Murafy. Zob. Центральний державний історич-
ний архів України, м. Львів [dalej cyt.: ЦДІАУЛ], ф. 201, оп. 1т, спр. 115 (*Звіт о Ма-
карія Каровця*), k. 3 (s. 4); R o s o w s k i, *Dzieje*, s. 170.

⁴² Por. S k a l s k i, *Terror i cierpienie*, s. 223-224.

⁴³ ASV, ANV 238, k. 492 (*Nuncjusz L. Lauri do arcybiskupa P. Mańkowskiego, 1 VI 1927*).

⁴⁴ Archiwum Diecezjalne we Włocławku [dalej cyt.: ADW], Akta Kurii Diecezjalnej we
Włocławku [dalej cyt.: AKDW], sygn. pers. 350, k. 19.

Po otrzymaniu nominacji ksiądz Jan Świdarski w pierwszej kolejności mianował swoimi wikariuszami generalnymi pięciu konsultorów diecezjalnych pozostających na Podolu⁴⁵. Kolejnym krokiem administratora apostolskiego diecezji kamienieckiej było przeniesienie swojej siedziby na początku 1927 roku do parafii barskiej w okręgu mohylowskim, która miała bardziej dogodnie położenie i lepszą komunikację z innymi miejscowościami⁴⁶. Odtąd jego największą troską były starania o zwiększenie liczby księży w diecezji oraz zapewnienie opieki duszpasterskiej wiernym. W tym celu ksiądz Świdarski, za pozwoleniem Stolicy Apostolskiej, przyjął na łono Kościoła katolickiego dwóch kapłanów prawosławnych, którym również pozwolił odprawiać mszę świętą w obrządku łacińskim⁴⁷. Administrator apostolski, po przeniesieniu się do Baru, prawie nie bywał u siebie na parafii i stale jeździł po całej diecezji. Nie było takiej parafii, zeznawał ks. Stanisław Hański z Derazni, którą nie odwiedziłby ksiądz Jan⁴⁸. Niejednokrotnie zarządca diecezji kamienieckiej przestrzegał podległych mu duchownych, aby w swojej pracy skupiali się głównie na sprawach religijnych, byli ostrożni i nie mieszaali się do polityki⁴⁹.

Nasilające się represje i prześladowania katolickiego duchowieństwa oraz coraz trudniejsza sytuacja katolików pod rządami bolszewickimi zmuszały zarządcę diecezji kamienieckiej do pójścia na pewne kompromisy z władzami. Tego typu działaniem było między innymi wysłanie z okazji 10 rocznicy rewolucji bolszewickiej listu do Wszechukraińskiego Centralnego Wykonaw-

⁴⁵ Byli to księża: Jan Lewiński z Winnicy, Antoni Matuszewicz z Dunajowiec, Jan Ładygo z Satanowa, Władysław Dworzecki z Kamieńca Podolskiego oraz Wiktor Strończyński z Murafy. Po ich aresztowaniu w 1930 roku administrator apostolski diecezji kamienieckiej swoim wikariuszem generalnym mianował księdza Aleksandra Wierzbickiego z Mukarowa, a gdy ostatni również trafił do więzienia w lipcu 1931 roku – wyznaczył na to stanowisko księdza Antoniego Pawilczusa z Tomaszpola. ASV, AES, Pont. Comm. Pro Russia, Pos. Scatole 7, fasc. 47, k. 39-40; Pos. Scatole 21, fasc. 140, k. 52-53 (J. Świdarski, *Krótkie sprawozdanie ze stanu kamienieckiej diecezji od 1928 do 1932 roku, Włodzimierz na Wołyniu, 10 I 1932[1933]*). Szerzej na temat konsultorów diecezjalnych w diecezji kamienieckiej w pierwszej połowie lat dwudziestych XX wieku zob.: R o s o w s k i, *Dzieje*, s. 103-105.

⁴⁶ ASV, AES, Pont. Comm. Pro Russia, Pos. Scatole 7, fasc. 47, k. 39; „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 93, s. 221.

⁴⁷ Byli to księża: Leonid Jurkiewicz, pracujący wikarym w Brahiłowie, oraz Sebastian Sabudziński, który jako wikary pomagał księdzu Świdarskiemu w Barze. Zob. ЦДІАУЛ, ф. 201, оп. 1т, спр. 115, *Звіт о. Макарія Каровеця*, k. 5 (s. 8); R o s o w s k i, *Dzieje*, s. 92, 152.

⁴⁸ ДАХО, ф. P-6193, оп. 12, спр. П-3358, k. 63.

⁴⁹ Tamże, спр. П-19263, k. 13; ДАВО, ф. P-6023, оп. 4, спр. 24612, k. 5.

czego Komitetu w Charkowie. Ksiądz Świdorski podpisał go wspólnie z administratorem apostolskim diecezji żytomierskiej, księdzem Kazimierzem Naskręckim dnia 19 października 1927 roku w Kijowie⁵⁰. Wspomniana odezwa była utrzymana w powściągliwej formie, nie zawierała żadnych aktów samokrytycznych ze strony duchowieństwa, jak również nie oceniała faktycznej sytuacji Kościoła na Ukrainie. Autorzy listu przede wszystkim zapewnili władzę o swojej prawomyślności oraz potępili wszelkiego rodzaju dążenia do zakłócenia pokoju, podtrzymywanie nielegalnych kontaktów z zagranicą i wykorzystywanie ambony do celów politycznych. Po powrocie z Kijowa ksiądz Jan Świdorski kopię tego pisma rozesłał wybranym dziekanom⁵¹.

Inicjatywa powstania tej odezwy zrodziła się wśród grupy duchownych z Podola, którzy skupiali się wokół osoby płoskirowskiego proboszcza Zygmunta Kwaśniewskiego. Będąc pod ciągłą presją i naciskiem ze strony GPU, zaczęli oni namawiać administratora apostolskiego diecezji kamienieckiej o zwołanie zjazdu duchowieństwa diecezjalnego⁵², na którym zostałyby omówiona sprawa stosunku Kościoła na Ukrainie radzieckiej z władzami. Ksiądz Świdorski był temu przeciwny i jedynie zgodził się na wystosowanie odpowiedniego listu do władz w imieniu całej diecezji. Pierwotny tekst tego pisma został przygotowany prawdopodobnie między 8 a 14 października u księdza Stanisława Hańskiego w Derażni⁵³. W celu ujednoczenia stanowiska duchowieństwa katolickiego na Ukrainie radzieckiej, zarządca diecezji kamienieckiej skonsultował się w tej sprawie z księdzem Naskręckim z Kijowa, który dopiero po szczegółowym zredagowaniu wspomnianej deklaracji złożył swój podpis⁵⁴.

⁵⁰ Zob. D z w o n k o w s k i, *Kościół katolicki*, s. 178, 180; „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 65 (*Звернення Апостольських адміністраторів Житомирської і Кам'янець-Подільської дієцезій до ВУЦВК з нагоди 10-річчя радянської влади 19 жовтня 1927 р.*), s. 170-171; AAN MWRiOP, sygn. 439, k. 617-618; Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, Archiwum Prymasa Polski [dalej cyt.: AAG APP], sygn. III/28, k. 19-21; *Acta Hlondiana. Materiały do życia i działalności kardynała Augusta Hlonda Prymasa Polski (1881-1946)*, zebrał S. Kosiński [dalej cyt.: AH], t. VI, cz. 17, Łąd nad Wartą 1990, s. 154-155; N a s k r ę c k i, *Z zapisków*, s. 9-11.

⁵¹ Odpis listu z adnotacją: „w celu przejrzenia i przechowania”, dostał między innymi dziekan kamieniecki, ksiądz Wacław Szymański. Zob. ДАВО, ф. Р-6023, оп. 4, спр. 24612, к. 26.

⁵² W połowie 1927 roku propozycję taką złożył w okręgowym wydziale GPU w Płoskirowie ksiądz Kazimierz Nanowski. Zob. ДАХО, ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-14111, к. 73.

⁵³ R o s o w s k i, *Dzieje*, s. 93-94.

⁵⁴ AAN MWRiOP, sygn. 439, k. 615-616; AAG APP III/28, k. 18; AH, t. VI, cz. 17, s. 151; J. J a r u z e l s k i, *Z archiwaliów Ministerstwa Spraw Zagranicznych II Rzeczy-*

Treść tego listu została uznana przez władze komunistyczne za „nieodpowiednią i niezadowolającą”⁵⁵. Organa bezpieczeństwa przygotowały nową odezwę, w której księża mieli potępić antyradziecką i szpiegowską działalność duchowieństwa katolickiego oraz złożyć obietnice pełnej lojalności wobec władz. Szczególne naciski były czynione wobec administratora apostołskiego diecezji kamienieckiej, księdza Świderskiego. Wezwano go do okręgowego wydziału GPU w Mohylowie Podolskim, gdzie dwaj funkcjonariusze z Moskwy i Charkowa próbowali namówić go do złożenia podpisu pod tym dokumentem, obiecując między innymi uwolnienie wszystkich aresztowanych księży⁵⁶. Gdy to nie pomogło, organa GPU zagroziły uwięzieniem całego szeregu kapłanów na Podolu. W tej sytuacji zarządca diecezji kamienieckiej wraz z kilkoma innymi księżmi został zmuszony do podpisania sfabrykowanego listu tzw. Inicjatywnej grupy duchowieństwa rzymskokatolickiego Podola, datowanego na 5 listopada 1927 roku⁵⁷. O sfałszowaniu odezwy przez GPU ksiądz Świderski zdołał poinformować biskupa Pie-Eugène Neveu w Moskwie, tłumacząc, iż władze „podpisywać się pod tym tekstem zmuszały za pomocą oszustwa, gróźb i kłamliwych obietnic”⁵⁸. Wspomniana odezwa, jak pokazała przyszłość, nie uchroniła duchowieństwa od represji i prześladowań.

W tym czasie, jak zeznawał ksiądz Władysław Dworzecki, zarządca diecezji kamienieckiej na jednej z tajnych narad duchowieństwa zorganizowanej w Winnicy zadeklarował nawet chęć zrzeczenia się z pełnionych obowiązków⁵⁹. Księża byli jednak temu przeciwni. Poczynając od 1927 roku, ksiądz Jan Świderski corocznie organizował takie spotkania duchowieństwa u swojego „najbliższego przyjaciela i współpracownika”, proboszcza i dziekana winnickiego Jana Lewińskiego. Odbywały się one przy okazji odpustów, gdy do

pospolitej. Po 50 latach kolekcja sovieticów wraca z Waszyngtonu, cz. 3, „Przegląd Wschodni” 2(1992-1993), z. 2(6), s. 462.

⁵⁵ *Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów*, cz. 1: *Lata 1917-1939*, t. I, red. S. Stępień, Przemysł 1998, dok. 71 (*Raport polskiego Poselstwa w Moskwie nt. zagadnień religijnych w ZSRR, Moskwa, sierpień 1930*), s. 203.

⁵⁶ Zob. ДАХО, ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-3358, к. 64-65.

⁵⁷ Tekst zob.: „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 66 (*Декларация ксьондзів Поділля з нагоди 10-річчя Жовтневої революції 5 листопада 1927 р.*), s. 172-176. Został on wydrukowany w gazetach sowieckich „Вісті ВУЦВК”, „Правда” i „Известия” dopiero w styczniu 1928 roku. To znaczne opóźnienie było spowodowane tym, że wielu kapłanów kategoriycznie odmówiło podpisania tej odezwy.

⁵⁸ Por. А. В е г н е р, *Рим и Москва 1900-1950*, Москва 2000, s. 351; D z w o n k o w s k i, *Losy duchowieństwa*, s. 478.

⁵⁹ Por. ДАХО, ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-3585, т. 1, к. 16.

Winnicy mogła przyjechać większa grupa księży z innych parafii i omówić najważniejsze sprawy diecezjalne⁶⁰.

W sposób szczególny ksiądz Jan starał się dbać o podległe mu duchowieństwo, którego liczba z roku na rok nieustannie malała. Nie bez powodu, w kwietniu 1928 roku administrator apostolski diecezji kamienieckiej zarządził przeprowadzenie w Płoskirowie rekolekcji dla duchowieństwa dekanatów płoskirowskiego i latyczowskiego pod przewodnictwem dziekana Jana Ładygi⁶¹. Właśnie z tego regionu do tzw. inicjatywnej grupy duchowieństwa należało najwięcej księży. Ksiądz Jan Świdorski natomiast stanowczo zaprotestował, gdy pod koniec 1929 roku grupa kapłanów na czele z księdzem Kwaśniewskim postanowiła ubiegać się o pozwolenie na wyjazd do Polski. Zaznaczył on, że „teraz nie możemy pozostawiać parafii, nas tu nikt nie zastąpi, bowiem nie ma kim zastąpić. Powinniśmy tu być nie tylko wtedy, gdy nam dobrze, ale i wtedy, gdy nam źle. Osobiście i sobie powiedziałem, że nie poddam się i nigdzie nie wyjadę”⁶². Słowa te świadczą o wielkiej odwadze księdza Jana i oddaniu się sprawie Kościoła.

Pod koniec lat dwudziestych XX wieku sytuacja Kościoła katolickiego na Ukrainie radzieckiej znacznie się pogorszyła. Ksiądz Jan Świdorski, wykorzystując przymusowy wyjazd do Polski byłego proboszcza mohylowskiego, bazylianina, Makarego Karowca, polecił mu złożyć do Stolicy Apostolskiej i rządu polskiego sprawozdanie o trudnej sytuacji diecezji kamienieckiej. Sporządzony przez ojca Karowca dokument, już na początku grudnia 1929 roku dotarł do Kurii Rzymskiej⁶³. Poza opisaniem szczegółowej sytuacji

⁶⁰ W tych naradach uczestniczyli głównie księża dziekani lub ich zastępcy: Ryszard Szyszko-Bohusz, Wiktor Strofczyński, Jan Lewiński, Władysław Dworzecki, Antoni Matuszewicz, Jan Ładygo, Maksymilian Turowski, Aleksander Marszycki, Ignacy Lubieński. Zob. ДАВО, ф. Р-6023, оп. 4, спр. 25214, к. 44; спр. 25483, к. 17, 37, 39; ДАХО, ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-3585, т. 1, к. 15-17; спр. П-19263, к. 12-13, 58; R o s o w s k i, *Dzieje*, s. 95.

⁶¹ R o s o w s k i, *Dzieje*, s. 170; ДАХО, ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-26205, к. 112.

⁶² Cyt. za: „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 94 (*Протокол допиту ксьондза Я. Свідерського 28 січня 1930 р.*), s. 226.

⁶³ Sprawozdanie datowane 29 XI 1929 roku zostało złożone w nuncjaturze apostolskiej w Warszawie i za pośrednictwem nuncjusza abpa F. Marmaggiiego przesłane do Rzymu. ASV, AES, Pont. Comm. Pro Russia, Pos. Scatole 7, fasc. 47, k. 13 (*Nuncjusz F. Marmaggi do kard. L. Sincero, Warszawa, 1 XII 1929 nr 6298*), 14-16, 21-23 (*Sprawozdanie M. Karowca, 29 XI 1929*). Polskie MSZ w lutym 1930 roku przekazało odpis pisma M. Karowca również prymasowi Polski kard. A. Hlondowi oraz do biura Episkopatu Polski. Zob. *Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów*, cz. 1: *Lata 1917-1939*, t. III, red. S. Stępień, Przemysł 2001, dok. 47 (*Informacja MSZ w sprawie sytuacji Kościoła rzymskokatolickiego w USRR, Warszawa, 17 lutego 1930*), s. 115-117.

Kościół katolicki na Podolu, zawierał on również petycje administratora apostolskiego o uzyskanie potrzebnych *facultatis* i pomocy materialnej dla diecezji. Sprawą tą zajął się biskup d'Herbigny z Pontyfikalnej Komisji dla Rosji, który już 17 grudnia przedstawił ją do zatwierdzenia papieżowi Piusowi XI⁶⁴. Po otrzymaniu zgody Ojca świętego, Pontyfikalna Komisja dla Rosji 15 stycznia 1930 roku przygotowała i wysłała przez nuncjaturę warszawską odpowiednie pismo, zawierające nadzwyczajne uprawnienia dla księdza J. Świdarskiego⁶⁵. Informacje te jednak nie dotarły do administratora apostolskiego diecezji kamienieckiej, który w tym czasie został uwięziony. Przewidując swój areszt, ksiądz Jan zdołał jeszcze na początku grudnia 1929 roku zniszczyć całe archiwum diecezjalne, aby nie dostało się w ręce organów bezpieczeństwa⁶⁶.

Ksiądz Jan Świdarski został aresztowany przez GPU 18 stycznia 1930 roku w Barze na Podolu. Rewizję w jego mieszkaniu – jak sam wspominał – przeprowadzono już trzy dni wcześniej⁶⁷. Wówczas zostały skonfiskowane wszystkie jego dokumenty. Wraz z administratorem apostolskim diecezji kamienieckiej w więzieniu znalazło się również kilkudziesięciu księży z Ukrainy Prawobrzeżnej. Śledztwo trwało przez pięć miesięcy. Ksiądz Jan początkowo przebywał w więzieniu kijowskim, a następnie został przewieziony do Charkowa. Właśnie w tym mieście w dniach 21-27 czerwca 1930 roku odbył się proces w grupowej sprawie księży, oskarżonych o udział w polskiej kontrrewolucyjnej i szpiegowskiej organizacji na Ukrainie Prawobrzeżnej. Administrator apostolski diecezji żytomierskiej, ksiądz K. Naskręcki, wspominał później, że proces odbywał się przy drzwiach zamkniętych w sali klubu GPU, a oskarżeni nie mieli żadnych obrońców i szykowali się na pewną śmierć⁶⁸. W czasie procesu surowo przestrzegano milczenia. Ksiądz Świdarski jako pierwszy złożył swoje zeznania przed sądem. Przesłuchanie kamienieckiego administratora apostolskiego – jak pisał ksiądz Naskręcki –

⁶⁴ ASV, AES, Pont. Comm. Pro Russia, Pos. Scatole 7, fasc. 47, k. 27 (*Pontificia Commissio Pro Russia, per l'udienza del Santo Padre, 18 XII 1929*).

⁶⁵ Tamże, k. 28 (*Pismo Pont. Comm. Pro Russia do J. Swiderskiego, 10 I 1930 nr 297/29*), 31-32 (*Pontificia Commissio Pro Russia, Card. L. Sincero, Extraordinarias facultates et gratias, Roma, 15 I 1930*), 33 (*Pismo Pont. Comm. Pro Russia do nuncjusza F. Marmaggi, 10 I 1930*); Archivio della Sacra Congregazione per la Chiesa Orientale, Pontificia Commissio „Pro Russia”, Numero Prot. 140/28 (In box 13), k. 6 (*Kard. L. Sincero do M. Karowca, OSBM, Roma, 9 I 1930*).

⁶⁶ ASV, AES, Pont. Comm. Pro Russia, Pos. Scatole 21, fasc. 140, k. 51.

⁶⁷ ADW, AKDW, sygn. pers. 350, k. 19, 46.

⁶⁸ Por. N a s k r ę c k i, *Z zapisków*, s. 309.

trwało przez całe sobotnie popołudnie i niedzielny poranek, a po nim zeznawali dopiero pozostali kapłani⁶⁹. Wyrokiem nadzwyczajnej sesji Sądu Najwyższego USRR, na podstawie art. 54 p. 3-6 i 10-11 Kodeksu Karnego USRR, administrator apostolski diecezji kamienieckiej został skazany na karę śmierci przez rozstrzelanie, z zamianą na 10 lat pozbawienia wolności i na podstawie art. 29 p.p. *a, b i c* Kodeksu Karnego USRR – na 5 lat pozbawienia praw obywatelskich. Ponadto zabroniono mu mieszkać na terenie Ukrainy przez okres pięciu lat⁷⁰.

Ksiądz J. Świdorski, wraz z grupą innych kapłanów, wyrok odbywał w *politizolatorze* w Jarosławlu nad Wołgą. Zanim jednak został tam wysłany (dopiero po 16 lutym 1932), przebywał w więzieniu w Charkowie⁷¹. Wówczas opiekowała się nim jego stryjenka z Baru, pani Świdorska, oraz krewna księdza J. Lewińskiego – Jadwiga Popiel z Winnicy⁷². Właśnie one zwróciły się do byłego biskupa kamienieckiego z prośbą o podjęcie możliwych starań w celu uwolnienia tych kapłanów. W drugiej połowie lipca 1930 roku arcybiskup P. Mańkowski dwukrotnie pisał w tej sprawie do prymasa Polski kardynała Hlonda⁷³. Dopiero we wrześniu kardynał Hlond odpowiedział byłemu ordynariuszowi kamienieckiemu, że przygotowuje odpowiednie pismo do MSZ⁷⁴. Jedyną szansą na uwolnienie księdza Świdorskiego było wciągnięcie go na listę wymiany więźniów politycznych między Polską a ZSRR. W ten sposób w latach dwudziestych do Polski ze Związku Radzieckiego trafiło już ponad 20 księży⁷⁵. Administrator apostolski diecezji kamienieckiej znalazł się na liście kandydatów do wymiany, przekazanej do Moskwy przez stronę polską 17 grudnia 1931 roku⁷⁶. Zarządca kamieniecki

⁶⁹ Tamże, s. 310.

⁷⁰ „3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2003, nr 2(21), dok. 97 (*Вирок Верховного Суду УСРР у «Справі ксьондзів» 27 червня 1930 р.*), s. 228-245.

⁷¹ ASV, AES, Pont. Comm. Pro Russia, Pos. Scatole 7, fasc. 47, k. 37-38 (*O księżach katolickich na Podolu, kopia, Rzym 16 II 1932*); D z w o n k o w s k i, *Losy duchowieństwa*, s. 478.

⁷² AAG APP III/100, k. 48; AH, t. IV, cz. 26, s. 39; N a s k r ę c k i, *Z zapisków*, s. 313.

⁷³ AAG APP III/100, k. 42, 46; AH, t. IV, cz. 26, s. 34-35.

⁷⁴ AAG APP III/100, k. 43; AH, t. IV, cz. 26, s. 33. W odpowiedzi dziękował za zajęcie się sprawą „biednych księży kresowych” oraz wyraził nadzieję, że w przyszłości uda się może pomóc i pozostałym kapłanom. AAG APP I/87, k. 108.

⁷⁵ Por. D z w o n k o w s k i, *Kościół katolicki*, s. 323.

⁷⁶ *Wymiana więźniów politycznych pomiędzy II Rzeczypospolitą a Sowietami w okresie międzywojennym. Dokumenty i materiały*, opr. W. Materski, Warszawa 2000, dok. 144 (*Lista*

przybył do Polski w ramach ostatniej wymiany więźniów politycznych między II Rzeczypospolitą a ZSRR 15 września 1932 roku⁷⁷.

Po przebyciu sześciotygodniowej kwarantanny w Baranowiczach, administrator apostolski diecezji kamienieckiej 10 listopada 1932 roku w Warszawie złożył na ręce nuncjusza apostolskiego arcybiskupa F. Marmaggiiego relację o stanie diecezji w latach 1926-1932, która następnie została przekazana do Rzymu⁷⁸. Na końcu tego raportu ksiądz Jan Świdarski poprosił również Stolicę Apostolską o zwolnienie go z obowiązków administratora apostolskiego diecezji kamienieckiej, co też wkrótce zostało uczynione. Świadczy o tym kolejne krótkie sprawozdanie o sytuacji diecezji kamienieckiej na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku, sporządzone na początku 1933 roku we Włodzimierzu Wołyńskim⁷⁹. Pod tym dokumentem ksiądz Jan podpisał się już jako „były administrator apostolski diecezji kamienieckiej”. Od tego czasu do wybuchu II wojny światowej ksiądz Świdarski pracował na terenie diecezji łuckiej. Najpierw został mianowany rektorem kościoła św. Józefa i katechetą w Dubnie, a następnie w latach 1934-1935 pełnił podobne obowiązki w Krzemieńcu⁸⁰. Od lipca 1935 roku objął on stanowisko proboszcza i dziekana w Sarnach⁸¹. W 1938 roku otrzymał tytuł honorowego kanonika kapituły łuckiej⁸². Na początku października 1939 roku, w obawie przed prześladowaniami władz radzieckich i na rozkaz ordynariusza łuckiego, ksiądz kanonik opuścił Wołyń⁸³.

kandydatów do wymiany personalnej przekazana do Komisariatu Ludowego Spraw Zagranicznych ZSRR przez prezesa W. Kulikowskiego i sekretarza Poselstwa RP w ZSRR A. Ponińskiego, Moskwa, 31 XII 1931), s. 231.

⁷⁷ W tej grupie wraz z zarządcą diecezji kamienieckiej znalazło się 18 księży. Tamże, dok. 150 (*Lista księży, objętych wymianą personalną, sporządzoną przez Poselstwo RP w ZSRR, Moskwa, 15 IX 1932*), s. 237-238; D z w o n k o w s k i, *Kościół katolicki*, s. 323-324.

⁷⁸ Zob. ASV, AES, Pont. Comm. Pro Russia, Pos. Scatole 7, fasc. 47, k. 39-42 (*Relatio de statu dioecesis Camenecensis, ab anno 1926 ad annum 1932 facta a Sac. Joanne Swiderski, Cubiculario intimo Suae Sanctitatis, Varsaviae, die 10 Novembris 1932 a.*); tamże, Pos. Scatole 21, fasc. 140, k. 48 (*Pismo nuncjusza F. Marmaggiiego, Warszawa, 13 XI 1932*).

⁷⁹ ASV, AES, Pont. Comm. Pro Russia, Pos. Scatole 21, fasc. 140, k. 50-64.

⁸⁰ *Elenchus ecclesiarum et cleri saecularis et regularis dioecesis Luceoriensis, Pro anno domini 1933, Luceoriae [1933]*, s. 23, 43; tamże, 1934, s. 21, 35; tamże, 1935, s. 24, 41.

⁸¹ Tamże, 1936, s. 25, 82-83; tamże, 1937, s. 25, 83-84; tamże, 1938, s. 23-24, 83-84; „Miesięcznik Diecezjalny Łucki” 1935, nr 5, s. 125. Ponadto od roku szkolnego 1937/1938 pracował jako prefekt w państwowym liceum w Sarnach. A. S t a s z a k, *Ś. P. Ks. prałat Jan Świdarski. Wspomnienie pośmiertne*, „Kronika Diecezji Włocławskiej” 53(1959), t. 42, s. 302.

⁸² „Miesięcznik Diecezjalny Łucki” 1938, nr 8-10, s. 363.

⁸³ ADW1, AKDW1, sygn. pers. 350, k. 19; *Materiały do dziejów diecezji łuckiej. Relacje*

Lata wojny i okupacji spędził w Warszawie, skąd w 1944 roku przeniósł się na tereny diecezji wrocławskiej. Początkowo (od 9 kwietnia 1945) ksiądz Świdorski pracował tu jako proboszcz i dziekan parafii Zagórów, następnie od sierpnia 1950 roku był administratorem parafii Sompolno. W połowie kwietnia 1959 roku objął parafię Kościelec Kolski, gdzie po pół roku zmarł (18 października). Na prośbę parafian z Sompolna został on pochowany na miejscowym cmentarzu parafialnym⁸⁴. Dopiero po ponad 30 latach od śmierci były administrator apostolski diecezji kamienieckiej, ksiądz Jan Świdorski 19 września 1991 roku został w pełni zrehabilitowany jako ofiara represji komunistycznych przez prokuraturę wojskową Kijowskiego Okręgu Wojskowego⁸⁵. Był to wyjątkowy rok dla diecezji kamienieckiej, która kilka miesięcy wcześniej została ponownie odrodzona po wielu latach niebytu. Błogosławiony papież Jan Paweł II 16 stycznia 1991 roku wskrzesił biskupstwo ze stolicą w Kamieńcu Podolskim i mianował jego ordynariuszem księdza Jana Olszańskiego.

A CONTRIBUTION TO THE BIOGRAPHY
OF THE LAST APOSTOLIC ADMINISTRATOR
OF THE KAMIENIEC DIOCESE, REV. JAN ŚWIDORSKI (1888-1959)

S u m m a r y

In the article that is based mainly on archive materials that were unknown until now a biography of Rev. Prelate Jan Świdorski (1888-1959) is presented. In the 1920s and in the early 1930s he was a leading figure in the Catholic Church in the Soviet Podolia. At that time he had to manage the Kamieniec Diocese that in its borders comprised the former territory of the Podolia Province. Rev. Świdorski, as one of the few Podolia priests who left Podolia in fear of Bolsheviks returned to his diocese at the end of 1920. He worked in the parishes of Zieńkowce, Wońkowce and Bar, where most Catholics were of Polish origin, and he carried out the duties first

o stanie dekanatów i parafii 1941-1944, opr. M. Dębowska, Biały Dunajec–Lublin–Łuck–Os-tróg 2005, s. 17-18, 133; Dębowska, *Kościół katolicki na Wołyniu w warunkach okupacji 1939-1945*, Rzeszów 2008, s. 137, 295, 449.

⁸⁴ ADWŁ, AKDWŁ, sygn. pers. 350, k. 1-3, 8, 16, 36-39, 44-45; Dzwonkowski, *Losy duchowieństwa*, s. 478; Staszak, *Ś. P. Ks. prałat Jan Świdorski*, s. 302; K. R., *Zanim przybył do diecezji wrocławskiej*, s. 298.

⁸⁵ *Біографія*, s. 423.

of the vicar-general, and from 1926 of the apostolic administrator of the Kamieniec Diocese. Like many other Polish Catholic priests in the USSR he experienced all kinds of insults, persecutions and repressions from the Communist regime. At the beginning of 1930 he was arrested and in the famous trial of a group of Roman-Catholic priests in the Soviet Ukraine he was sentenced to death, which was then converted to 10 years in camp. After he returned to Poland in 1932 as one of the political prisoners exchanged by the USSR and Poland he started work in the Łuck Diocese in Volhynia. The outbreak of the Second World War forced him to leave the area again. After the war was ended he finally settled in the Włocławek Diocese, where he worked until his death.

Translated by Tadeusz Kłós

Key words: Rev. Jan Świdarski, Kamieniec Diocese, Podolia.

Słowa kluczowe: ksiądz Jan Świdarski, diecezja kamieniecka, Podole.